

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МОРСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ НАН УКРАЇНИ
UNIVERSITATEA “DUNAREA DE JOS” GALATI (ROMANIA)
UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI, CENTRUL DE EXCELENȚĂ PENTRU
STUDIUL MINORITĂȚILOR TRANSFRONTALIERE (ROMANIA)
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
INSTITUTUL DE ISTORIE SOCIALĂ “PROMEMORIA” (MOLDOVA)
КАСН-ОНМУ: ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ КИТАЮ (ОНМУ)
НАЦІОНАЛЬНА СПІЛКА КРАЄЗНАВЦІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ
KAUNAS REGIONAL STATE ARCHIVE (LITHUANIA)**

ПВДЕНЬ УКРАЇНИ: ЕТНОІСТОРИЧНИЙ, МОВНИЙ, КУЛЬТУРНИЙ ТА РЕЛІГІЙНИЙ ВИМІРИ

Збірка наукових праць

Одеса–2019

САВЕЛЬЄВА І.В. ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ДЛЯ ПРОСУВАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ	416
САВЧЕНКО В.А. «ЛІВИЙ» ДИСКУРС ТА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ	420
СЕРЕБРЯННІКОВА Н.І. «ОДЕСЬКА КУХНЯ» ЯК ЛОКАЛЬНИЙ БРЕНД	429
СЕРЕДИНСЬКИЙ О.В. ШЛЯХ ШВЕДСЬКОГО КОРОЛЯ КАРЛА XII ТА ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ ВІД ПОЛТАВИ ДО БЕНДЕР.....	434
СИДОРОВИЧ Є.С. ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ ФРАНЦУЗИВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)	438
СИНЯВСЬКА О.О. ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСНУВАННЯ АРХІВУ В ОДЕСІ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.....	443
СОКОЛЮК С.М. УЧАСТЬ ЦЕРКВИ У БУДІВНИЦТВІ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ВИХОВАННІ ВІЙСЬКОВИХ МОРЯКІВ (1992–2014 рр.)	447
СОРОКІНА К.І. ЛИСТУВАННЯ П. СОКАЛЬСЬКОГО З Г. ДАНИЛЕВСЬКИМ, ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ «СТИХІЙНОГО» УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО ТА КУЛЬТУРНИЦЬКОГО РУХУ ХІХ ст.	459
СТЕБА А.А. ПЕРСПЕКТИВИ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ	466
СТЕЦКЕВИЧ В.В. «УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМА» 30–40-х рр. ХХ ст. В МОЛДАВСЬКО-РУМУНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ (НОТАТКИ ЩОДО УКРАЇНСЬКОЇ ІРРЕДЕНТИ)	470
СТОВПЕЦЬ О.В. СУСПІЛЬСТВА ЗАХОДУ І СХОДУ В УМОВАХ ЗМІНИ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ПАРАДИГМ (НА ПРИКЛАДАХ УКРАЇНИ ТА КИТАЮ)	475

4. Лагус Ф. Карл XII в Южной России. Записки Одесского общества истории и древностей. Одесса: Гор. тип. Т. 3. 1853. С. 306-337.
5. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. 3-тє вид. К.: Либідь, 1995. 608 с.
6. Державний архів Миколаївської області, ф. Р-161, оп. 1, спр. 628.

УДК 94. 930.25

**ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ ФРАНЦУЗИВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX ст.
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Є.С. СИДОРОВИЧ,

канд. іст. наук, ст. викл.,
*Херсонський державний університет
(Україна)*

Сучасна українська історична наука зацікавлена в розробці проблеми впливу іноземців на становлення і розвиток окремих регіонів Російської імперії. У дослідженні конкретизується одне з таких напрямлень цієї об'ємної проблематики відносно півдня України.

Остання чверть XVIII століття ознаменувалася подальшим економічним розвитком Півдня України. Однією з причин цього процесу стало заселення необжитої території переселенцями як із внутрішніх губерній, так й іноземцями.

Процес розширення кордонів Російської імперії став можливим після закінчення російсько-турецької війни 1768–1774 років. Саме, Кучук-Кайнарджирський мирний договір дав можливість почати освоювати території південної України [17]. Цьому ж сприяло приєднання Кримського півострова у 1783 році. Дещо пізніше Яський мир 1791 року, який був підписаний після закінчення військового конфлікту 1787–1791 років між Російською та Османською імперіями, інтенсифікував процес заселення південного регіону. Петербурзький уряд вжив низку заходів для заселення цієї території не тільки російськими та українськими, а й західноєвропейськими переселенцями. В цей час на південних рубежах Імперії з'являються нові економічні центри (Херсонська, Катеринославська і Таврійська губернії), які й стали основними регіонами перебування іноземних

емігрантів. У результаті, разом із німцями, греками, італійцями, болгарами та іншими іноземцями на території Півдня України з'являються французи [2].

У дослідженні висвітлюється роль французів в освоєнні територій Північного Причорномор'я. Виділяються основні прізвища французьких аристократів, які внесли суттєвий внесок у становленні й освоєнні регіону.

Географічні рамки дослідження обмежуються Таврійською та Херсонською губерніями, які були значніше заселені французькими переселенцями в порівнянні з іншими частинами південного генерал-губернаторства. Названі адміністративні одиниці мали значну ресурсну базу, яка давала можливість іноземцям брати участь у деяких галузях господарства на професійному рівні. В дослідженні виділяється період з 1795 по 1853 роки, який характеризується інтенсивним заселенням французами.

Джерельна база дослідження представлена документами Державного архіву Херсонської області, які надають інформацію відносно землеволодінь французів на території південних губерній України у виділений період. Також, архівні матеріали дозволяють прослідкувати за процесом заселення французької аристократії південної України в кінці XVIII – в першій половині XIX ст.

Кінець XVIII ст. Проведений аналіз архівних матеріалів демонструє, що одним із основних аспектів впливу французької аристократії на цьому етапі розвитку регіону було освоєння нею новоприєднаних земель на південному заході Російської імперії. Їх активна участь у житті Росії було пов'язано з революційною ситуацією у Франції, яка змусила представників дворянського стану до еміграції на Південь України. В цьому регіоні вони потрапляли в непросту ситуацію. Південні степні райони, хоча і мали великі площі родючої землі та мали широко розповсюджену систему поміщицького господарства, були не достатньо освоєні [19]. Дослідник І. Гуржій, описуючи південну Україну, відмічав, що поміщицькі маєтки регіону особливо успішно розвивали товарне землеробство. Так, наприклад, в період з 1778 до 1851 року посівні площі хлібів збільшилися в 25 разів [1]. Тому французькі дворяни, дивлячись на такі результати розвитку регіону, були зацікавлені в отриманні земель в Північному Причорномор'ї. У результаті вони стали власниками маєтків Таврійської і Херсонської губернії.

Так, наприклад, наказом Вознесенського намісницького правління від 7 вересня 1795 року графу Муссе було виділено 3 тисячі десятин землі. А 10 вересня цього ж року він отримав їх на правому

березі річки Буг у Вознесенському повіті Херсонської губернії. В 1798 році цей дворянин отримав у тому ж регіоні додатково нові землі. Цей факт підтверджує рапорт губернського землеміра П. Чуйна від 30 лютого 1798 року. 27 жовтня 1806 року імператор Олександр I виділив графу Муссе також землі села Нікольське Херсонської губернії [3, арк. 1,9]. Другий французький аристократ, князь А. де Поліньяк отримав 12 тисяч десятин землі біля урочища Сради в Ольвійському повіті Херсонської губернії. Згідно ордера повітового землеміра Анатольського, цей дворянин став власником маєтку 30 вересня 1797 року [5, арк. 3]. Таким чином, наприкінці XVIII ст. французькі аристократи починають заселяти територію півдня України.

Перша половина XIX ст. На рубежі XVIII–XIX століть суттєво змінюється політика російського уряду по відношенню до переселенців іноземного походження, зокрема французів. Це було пов'язано з кардинальними політичними змінами у Франції. Уряд Російської імперії, щоб убезпечити себе від революційних настроїв у середині своєї країни, вводить деякі заходи щодо обмеження перебування емігрантів. Так, в 1798 році імператор Павло I видав Маніфест, в якому прописувалося, що французькі переселенці в Криму мають право отримувати земельні наділи на обраних ними територіях півострова (крім військового порту Севастополь). Однак, обов'язковою умовою було прийняття емігрантами підданства Російської імперії. Наступник Павла I – Олександра I – продовжив покращувати умови для французів у Північній Таврії. Так, наприклад, його наказом до генерал-губернатора І.І. Міхельсону від 1802 року був полегшений механізм отримання вищезгаданим іноземцям статусу землевласників Півдня України [18]. Поява серії таких юридичних актів сприяло продовженню росту чисельності переселенців-аристократів на півдні України. Архівні документи підтверджують цей факт. Так, на початку XIX століття найбільшим землевласником Північного Причорномор'я став комерції радник Вільгельмін Рув'є [20, 21].

Він володів значними земельними наділами на південному заході Російської імперії. Так, одним із володінь комерції радника були землі острова Джарилгач. Крім цього, цей аристократ був власником землі на острові Тендра Таврійської губернії в розмірі 2134 десятин, що відомо з рапорту губернського землеміра від 20 вересня 1819 року [14, арк. 1]. Після його смерті острів перейшов у власність його дружини Клари Рув'є. До того часу загальна площа землі

складала 6 тисяч десятин. Таким чином, комерції радник Вільгельмін Рув'є був одним із найбільших землевласників регіону.

У то й же час, 16 вересня 1804 року Карл Купе отримав від Херсонської казенної палати землі площею 9 тисяч десятин [5, арк. 3-4]. З 30 грудня 1815 року дійсний статський радник Карл Францевич Сент-Прі став власником земельних наділів площею 12,6 тисяч десятин у регіоні [8, арк. 2-3]. Він також отримав від імператора Миколи I 6 травня 1837 року землі села Еммануїлівка Дніпровського повіту Таврійської губернії. В рапорті повітового землеміра Лисякова значилося, що він отримав 12600 десятин [15, арк. 1]. Тоді ж, землями біля кримського міста Фундуклі володів аббат Л. Мілло в 1820 році, а в 1837 році його маєток успадкував Л. Гює. На цій землі він займався хліборобством і виноградарством [18].

Друга чверть XIX ст. характеризується подальшим збільшенням чисельності французьких землевласників на півдні України. Документи Держаного архіву Херсонської області містять інформацію щодо перебування значної кількості цих аристократів у регіоні. Так, наприклад, наказом імператора Миколи I від 15 травня 1826 року землі села Юношівка Одеського повіту Херсонської губернії переходять у власність статського радника Карла Дерешемона. Ця територія охоплювала площу розміром 9033 десятин [7, арк. 2-3,7]. У листі французького консула в Одесі Адальфа Шалле містяться відомості щодо володінь графині Гаше біля Феодосії. 23 вересня 1832 року штабс-капітан лейб-гвардії Делакур отримав 250 десятин землі села Ново-Єгор'євка Херсонської губернії [6, арк. 2,5].

Одночасно було проведено остаточне розмежування колишніх на той час земель Вільгельміна Рув'є. Так, наприклад, в об'яві від 1833 року повідомлялося, що земля комерції радника перешла у власність його племінника Рене Вассала, дочки Клари Пот'є та зятя П'єра Марі. Вона включала в себе острова Тендра і Джарилгач, а також частину земель Дніпровського повіту Таврійської губернії (села Кларівка, Черномор'є та ін.) [16, арк. 1]. В той же час, Рене Вассал став володарем значних земельних наділів біля Перекопу. А з 3 грудня 1834 року він також додатково отримав територію біля урочища Облої Херсонського повіту [13, арк. 1]. 7 серпня 1835 року аристократ став володарем землі біля урочища Карабулат [12, арк. 1] під № 27 і № 28 у розмірі 4471 десятин [10, арк. 1]. 25 червня 1844 року і 28 травня 1850 року цей аристократ і його сини стали господарями земель сіл Буркути та Софіївки [11, арк. 5-6].

Архівні документи свідчать, що відомим французьким землевласником цього періоду був генерал-лейтенант Карл Потьє. Він володів землями в районі села Долматівки Таврійської губернії в розмірі 6956 десятин. На цій землі у нього було 20 дворів та 116 кріпосних селян [9, арк. 1].

Подальший аналіз джерельної бази дослідження дозволив виділити основні напрями освоєння французами території Таврійської та Херсонської губерній:

- створення французькими аристократами крупних землеволодінь;
- перетворення їх у поміщицькі маєтки, що сприяло подальшому освоєнню регіону.

Таким чином, комплексне вивчення економічної діяльності французів та їх роль у розвитку південних губерній України – це один із шляхів рішення проблеми спільного дослідження історії України та Франції.

Джерела та література:

1. Гуржій І.О. Розвиток товарного виробництва і торгівлі на Україні (з кінця XVIII ст. до 1861 року). К. 1962. 345 с.
2. Гуржій І.О. Соціально-економічні зміни та розвиток постійної торгівлі в містах України кінця XVIII – першої половини XIX ст. УІЖ. 1959. № 5. С. 36-52.
3. ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 273. Арк. 1,9.
4. ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 336. Арк. 13.
5. ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 539. Арк. 3-4.
6. ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 1493. Арк. 2,5.
7. ДАХО. Ф. 14. Оп. 1. Спр. 1887. Арк. 2-3,7.
8. ДАХО. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 54. Арк. 2-3.
9. ДАХО. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 122. Арк. 1.
10. ДАХО. Ф. 14. Оп. 2. Спр. 123. Арк. 1.
11. ДАХО. Ф. 14. Оп. 2., Спр. 196. Арк. 5-6.
12. ДАХО. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 307. Арк. 1.
13. ДАХО. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 571. Арк. 1.
14. ДАХО. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 758. Арк. 1.
15. ДАХО. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 721. Арк. 1.
16. ДАХО. Ф. 302. Оп. 1. Спр. 855. Арк. 1.
17. Дружинина Е.И. Кючук-Кайнарджийский мир 1774 года (его подготовка и заключение). М. 1955. 368 с.
18. Іваненко О. А. Українсько-французькі зв'язки: наука, освіта, мистецтво (кінець XVIII – початок XX ст.). К. 2009. 320 с.
19. Ковальченко І.Д. Динаміка рівня земледельчого виробництва в Росії в першій половині XIX ст. Історія СРСР. 1959. № 1. С. 53-80.